

ÖDEMELER DENGESİ PANELİ AÇIŞ KONUŞMASI

Gazi Erçel
BAŞKAN
TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

Türkiye Bankalar Birliği
TCMB Konferans Salonu
Ankara
23 Haziran, 1998

4

Hepiniz hoşgeldiniz. Türkiye Bankalar Birliği ile beraber hazırladığımız ödemeler dengesi konusundaki bu toplantıya katılımcı ve konuşmacı olarak katılan değerli arkadaşlara, değerli panelistlere teşekkür ederim. Aynı zamanda buraya ödemeler dengesi ile ilgili olarak bir şeyler öğrenmek için gelen tüm konuklara hoşgeldiniz diyorum. Hatırlayabildiğim kadar ödemeler dengesi ile ilgili olarak son zamanlarda bu tür bir toplantı izlemedik. Ancak, ödemeler dengesi son derece teknik gibi görünen ve fakat ekonominin en önemli alanlarını içeren bir konudur. O nedenle başta Bankalar Birliği olmak üzere bu toplantıyı düzenleyen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Konuşmamda iki konu üzerinde durmak istiyorum. Birincisi, bir ödemeler dengesinde aranacak temel unsurların neler olduğu, ikincisi ise, biraz daha geniş bir ufka doğru giderek 30'lu yıllardan 90'lı yıllara veya 98 yılına gelirken Türkiye'nin ödemeler dengesindeki değişikliklerin neler olduğudur. "Ödemeler dengesinde aranan vasıflar nedir" diye konuyu genelde ortaya koyduğumuzda üç tane temel noktaya dikkat etmemiz gerekir. Bunlardan bir tanesi ödemeler dengesinin reel ekonominin, finans kesiminin veya yurt içinde mukim olanların yurt dışı ile olan ilişkilerinin tamamını kapsıyor olmasıdır. İkincisi, ödemeler dengesindeki verilerin şeffaf nitelikte olması, şeffaflığıyla beraber hiçbir şekilde soru işaretine meydan bırakmadan anlaşılabilirliğinin sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise ödemeler dengesinin uluslararası bir tanım olması nedeniyle gerek oluşturulması, gerekse sonuçları açısından uluslararası kriterler içermesidir. Bu üç kriterin Türkiye açısından nasıl şekillendiğine baktığımızda, şöyle bir tablo ile karşılaşırız. 1975 yılından bu yana Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda; verilmiş görev çerçevesinde ödemeler dengesi ile ilgili verileri temin etme konusunda çok önemli mesafeler alındığını gözlemlemekteyiz. Ben 70'li yılların sonlarını veya 80'li yılların başlarını Hazine'den izlemiş bir kimse olarak şunu söyleyebilirim ki, 1978-1979 yıllarında Türkiye'nin dış borcunun ne kadar olduğunu bulabilmek için uzun uğraşlar veren ve bunu dışarıdaki kaynaklara dayanarak çıkarmaya çalışan bir dönemden bugünkü döneme geldik. Dolayısıyla bugün kapsam açısından çok önemli aşamalar kaydettiğimiz görüşümdedir. Ancak, daha yapacak bazı işlerimiz var.

Yapacak bazı ev ödevlerimiz var. Onlar üzerinde çalışıyoruz. Ama diyebilirim ki Türkiye'nin ödemeler dengesi, ödemeler dengesinde oluşabilecek tüm işlemleri kapsayan bir nitelik kazanmıştır. "Şeffaflık" dediğimiz zaman anladığımız "net hata noksan" kaleminin en düşük düzeyde bulunması ve bu kalemin yönünün de doğru olmasıdır. Ayrıca ödemeler dengesi kaleminde yer alan verilerin nereden, nasıl ve hangi şekilde alındığının veya rakamlara nasıl yansıdığına bilinmesi ve bunların da yorumlanması gerekmektedir. Türkiye'nin ödemeler dengesindeki net hata noksanla ilgili rakamlara baktığımızda bunun oldukça küçük olduğunu görüyoruz. Veri toplama ve yorumlamada oldukça ileriyiz. Dolayısıyla dünya ölçeğinde şeffaf bir ödemeler dengesine sahip olduğumuz ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü kriter olan uluslararası standartlara uygun bir ödemeler dengesi çıkartılması çalışmalarını 80'li yılların başına rastlar. O tarihlerde Uluslararası Para Fonu'nda çalışan Baydar Gürgen arkadaşımız Türkiye'ye bu amaçla geldi ve de çok değerli katkıları oldu. Ödemeler dengesi düzeyini uluslararası standarda uygun hale getirmek Uluslararası Para Fonu'nun görevidir. Ancak Sayın Gürgen'in konuya önemli katkıları ilk başlarda gerçekleşti. Daha sonra da Türkiye'yi sürekli olarak ziyaret etti. Türkiye'nin ödemeler dengesinin uluslararası boyutlara ulaşmasına önemli katkıları oldu. Özetle, 80'li yıllarda başladığımız bu uluslararası standarda uyma çalışmalarının kalitesi giderek yükseldi. Halen uluslararası standarda uyma konusunda herhangi bir sorunumuzun olmadığını söyleyebilirim.

Bu aşamada Türkiye'nin mevcut ödemeler dengesindeki gelişmeleri, tarihi bir perspektif açısından ve konuyu dört bölüme ayırarak bakmak istiyorum. Birinci bölümde 1930'lu yılları gözlüyoruz. Tabii ki ödemeler dengesini şekillendiren devletin ekonomi politikası olduğuna göre ekonomi politikasından da ödemeler dengesini soyutlayamıyoruz. Nitekim 30'lu yıllarda devletçi bir ekonomi politikasının yansımaları ödemeler dengesinde de yerini buluyor. O zaman dış işlemler ikili anlaşmalarla sınırlı ithalat-ihracat üzerinde yoğunlaşıyor. Burada iki önemli kural var. Birincisi mallarını satın alan ülkelerden mal alma prensibi, ikincisi ise yerli üretimi yapılan malların dış alımını sınırlandırma. Böyle bir yapı ve politika tabii ki Türkiye'nin ödemeler dengesine yansımış. Savaş yıllarında da aynı prensipler geçerli olmuş. Ancak savaş şartları farklı. Bütün bu yıllarda dünya finans piyasaları çok sık. Finansman diye birşey hemen hemen yok.

İkinci dönem, 1950'li yıllardan sonra başlıyor. Bu dönemde özellikle ithalat mallarına olan talepte hızlı bir artış gözlüyoruz. Bu hızlı artış ödemeler dengesinde yansımaları buluyor. İthalat artışı, tüketim mallarının payının da yüksek olduğu 50'li yıllarda ortaya çıkıyor. Örneğin 1950 yılında Türkiye'nin ithalatına yüzde olarak baktığımızda, yatırımların payının yüzde 46, tüketim payının yüzde 21, hammadde payının ise yüzde 33 olduğunu görüyoruz. (1970 yılında ise, yatırımın payında pek fazla değişiklik olmamış, yüzde 46'dan yüzde 47'ye yükselmiş, tüketim ithalatı yüzde 20'lerden yüzde 5'lere inmiş, buna karşın hammadde ithalatı da yüzde 48'lere çıkmış.)

Bir anlamda 50'li ve 60'lı yıllar bize bunu yansıtıyor. 60-80 ise üçüncü dönem. Hepimiz biliyoruz ki bu dönem bir kalkınma programı çerçevesinde ekonomi politikalarında ithal ikamesinin belirli ağırlıkta olduğu bir dönem. Böyle olunca ithalat kalemlerinde yine artış gözlüyoruz. Tabii bu bizi dış ödemelerde güçlüğe sokuyor. 1978-79 yıllarının yaşandığı zor dönemler bunlar. 1980'li yıllara geldiğimizde, Türkiye'nin ekonomi politikasında oluşan değişimin yansımalarını yine ödemeler dengesinde gözlüyoruz. Döviz ihtiyacı duyan bir ekonomi, bu sorunu bir anlamda istikrar programı çerçevesinde çözmeye çalışıyor. Öbür taraftan ise 80'li yıllar boyunca oluşturulan yapısal önlemler, Türkiye'nin dış ödemeler dengesine çeşitli şekillerde yön veriyor. İthal ikamesinden ihracata yönelik bir ekonomi politikasına geçişi sağlıyorlar. Bu ise, süratli bir şekilde ihracatı artırıyor. İhracatın, özellikle sektörel dağılımına baktığımızda, tarımın ihracat içindeki payının 1950'lerde yüzde 93'ten 1990'lı yıllarda yüzde 18'e, 95'lerde yüzde 10'a düştüğünü görüyoruz. Sanayi ihracatı ise 50'li yıllarda ödemeler dengesinde yüzde 1.4 oranında

yer alıyor. 70'li yıllarda bu oran yüzde 18'e çıkıyor. (Bu oran 1996 yılında yüzde 86.6, 1997 yılında da yüzde 87 olarak gerçekleşmiştir). Hem içeride hem dışarıda oluşan değişik ekonomi politikaları da ödemeler dengesine yansıyor. Esas yansıma ise finans kalemlerinde ortaya çıkıyor. Finans kalemleri, bilindiği gibi cari işlemler açığı ortaya çıktıktan sonra bu açığın nasıl finanse edildiğini bize gösteriyor. Finans kalemlerinde 80'li yıllara gittiğimizde daha çok kamu ağırlıklı fonların önem kazandığını görürken, 90'lı yıllarda, özel finans piyasaları ağırlıklarını ortaya koyuyorlar. Ayrıca 94, 95, 96 yıllarında global finans piyasalarında oluşan trende ve bizim ekonomi politikalarımıza uygun olarak, uzun vadeli sermaye hareketlerinin yerini kısa vadeli sermaye hareketlerinin aldığını görüyoruz. Bir başka özellik de; Hazine'nin uluslararası finans piyasalarından bono yoluyla sağladığı miktarlara ilaveten, İMKB'deki gelişmeye paralel olarak gelen fonları gösteren portföy yatırımları kaleminin sistemde yerini almasıdır. Bu kalemden de bir yapısal değişiklik ortaya çıkıyor.

Cari işlemler açısından 1950-1984 ve 1984-1997 şeklinde iki ayrı döneme baktığımızda şu gözlemleri yapabiliyoruz. Türkiye'nin geleneksel olarak cari işlemler açığının GSMH'ye oranı fazla değil. Piyasa mekanizmasının hakim olmadığı 1950-1984 yılları arasındaki rakama baktığımızda, Türkiye'nin cari işlemler açığının GSMH'ye oranı 1984-1997 arasındaki dönemde gerçekleşen ortalama 0.7 oranından daha yüksek bir seviyede, ortalama 1.7 oranında gerçekleştiği görülmektedir. İşin ilginç yönü Türkiye'nin 80'li yılların ortalarında başlattığı ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesinin serbestleşme hareketi ile 1990'lı yılların başında gerçekleştirilen sermaye hareketlerindeki liberalleşme cari işlemler açığının daha da azalmasına neden olmuş. Buradan çıkarttığımız sonuç şu: Cari işlemlerle ilgili kalemler ne kadar serbest olursa ve sermaye hareketlerinde ne kadar fazla liberalleşmeye gidilirse cari işlemler açığının GSMH'ye oranı o kadar azalıyor. Bu, Türkiye'nin önemli yapısal hareketlerinden birisidir.

Cari işlemler ve sermaye hareketlerindeki bu liberalleşmeler, Asya Krizi'ne kadar bütün uluslararası finans kuruluşlarının tartıştığı gündem maddelerinin başında geliyordu. Özellikle IMF'nin çeşitli komitelerinde sermaye hareketlerinin liberalleşmesi konusunda muhtelif tartışmalar vardı. Dünyadaki birçok ülke sermaye hareketlerinde Türkiye kadar liberalleşme gerçekleştiremediğinden bu ülke yönetimleri soru işaretleri taşıyordu. IMF de bu liberalleşme ile dünya ekonomisinin daha iyiye gideceği inancındaydı. Tartışmalar böyle sürerken Asya krizi ortaya çıktı. Bazı görüşler krizin çıkışını serbest sermaye hareketlerine bağlıyordu. Global çerçevede bir anda değişmeye başladı. IMF bile bundan etkilendi ve gündemin ön sıralarında yer alan ve çok hararetli tartışmalara neden olan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi konusu gündemin altına doğru inmeye, önemini biraz azaltmaya başladı. Bunun nedeni nedir diye düşündüğümüzde, Asya Krizi'nin etkilerinin global dünyaya ve özellikle de bu konuda karar alacak olan IMF'ye yansıdığını görüyoruz. Onların görüşüne göre Asya'da bu kadar büyük liberalleşme olmasaydı, bu kadar fazla kısa vadeli uluslararası sermaye akımı gelmeyecekti; böylece de bu kriz bu kadar derin, sonuçları da bu kadar acı olmayacaktı. Ancak, başka bir gerçeği Türkiye yansıtıyor. Türkiye açısından veriler, gerek cari işlemler gerekse sermaye hareketlerinde ne kadar liberalleşme olursa cari işlemler açığının GSMH'ye oranının aynı oranda düştüğünü bize gösteriyor. Bu Türk ekonomisinin yapısal bir özelliğidir. Asya krizi sonrası düşünceleri tekzip eder nitelikte bir yapısal özellik.

Gerçekte, "Türkiye'de liberalleşmeye cari işlemlerden mi ticaret dengesinden mi, ya ithalat-ihracattan mı başlayalım, bunu görünmeyenlerle mi takviye edelim, yoksa sermaye hareketlerinden mi başlayalım?" şeklindeki tartışma 1930'lu yıllara uzanıyor. Bu konu 30'lu yıllarda da tartışılmış, tartışma 1929 krizi ile noktalanmış. Serbestleşmeye karar verirken 1929 krizi bizi kontrole götürmüştü. Tartışmalar daha sonraki yıllarda da devam etmiş. Sonunda 80'li yıllarda ilk önce ticaret dengesinde, ithalat ve ihracatta bir liberalleşme başlıyor ve bu görünmeyenlere yansıyor. On yıl sonra 90'lı yıllarda da sermaye hareketleri serbestleşiyor. Verilere baktığımızda, modelin doğruluğunu da test ediyoruz. İlk önce ticaret dengesinden, daha

sonra görünmeyenlerden ve sermaye hareketlerinden başlayan ve yapısal önlemlerle desteklenen liberalleşme ülkenin ekonomik yapısının güçlenmesine neden oluyor.

Türkiye bunun tipik örneği. Tabii yapısal önlemler yanında bir büyük etken de kur politikası. Konuşmacı arkadaşlarımın bu konuya daha detaylı bir şekilde değineceklerini tahmin ederek üzerinde durmak istemiyorum. Ancak kur politikası, ödemeler dengesinin şekillenmesinde en önemli politika aracı. Düzeltmede de tabii ki.

Değerli arkadaşlar, bu aşamada söylediklerimi özetleyerek konuşmamı bitirmek istiyorum. Bir uluslararası ödemeler dengesinde temel olarak saydığım üç konuda; uluslararası standartta olma, bütün işlemleri kapsama ve şeffaf olma konularında Türkiye çok fazla yol almıştır. Tabii ki eksiklerimiz var; o eksiklikleri de biz Merkez Bankası olarak ilgili kurumlarla işbirliği içinde gidermeye çalışıyoruz. Şeffaflık konusunda herhangi bir tereddütümüz yok. Kapsam konusunda da elimizden gelen tüm çabayı sarfediyoruz. Bu üç standartta Türkiye'nin önemli mesafeler aldığına inanıyorum. Bunun ötesinde Türkiye'nin ödemeler dengesi gelişmelerinin, iki kere kazaya uğramasına rağmen, sağlıklı bir şekilde olduğu inancındayım. İleriki dönemlerde de Türkiye'nin yapısal açıdan güçlü olan ödemeler dengesini bozmayan, hatta daha sağlıklı bir yapıya yönlendiren gerek yapısal gerekse maliye ve para politikalarıyla desteklenen makro ekonomik politikalara çok ihtiyacımız olacak. Tabii ki amacımız doğrultusunda enflasyonu tek haneli düzeylere indiren ve indirdikten sonra da bunu ödemeler dengesine yansıtan politikaları kaçınılmaz görüyorum. Bu gerçekleştiğinde Türkiye için çok daha geniş ufuklar açılacaktır.

Sözlerime burada son verirken toplantıyı düzenleyen Bankalar Birliği başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma tekrar teşekkür ediyorum. Konuşmacı tüm katılımcılara da başarılar diliyor, saygılarımı sunuyorum.